

İstif'âl Bâbı'nın İfade Ettiği Anlamlar: el-Câmiu's-Sahîh Örneği

Fatih Yediyıldız

[0000-0002-1041-4667 | fatih.yediyildiz@giresun.edu.tr](mailto:fatih.yediyildiz@giresun.edu.tr)

Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye ve Belagati, Giresun, Türkiye

ROR ID: [05szaq822](https://orcid.org/05szaq822)

Öz

Sarf ilminin ana konularından olan bâblar, isim ve fiillerden farklı anlamlara gelebilecek yeni fiiller türetilmesinde çok mühim bir yere sahiptir. Arap dilinde yaygın kullanılan bâbların her birinin birbirine benzer özellikleri yanında birbirinden ayrılan anlam özellikleri de vardır. Bâbların ifade ettiği anlamların birbirinden ayır edilebilmesi için anlam özelliklerinin iyi bilinmesi gerekir. Üç harf ziyâdeli bâbların en yaygın kullanılanı istif'âl bâbıdır. Bu bâbın klasik kaynaklarda zikredilen anlamlarının yanı sıra vurgulanması gereken başka anlamları da vardır. Bu çalışmada klasik manaları yanında istif'âl bâbının muhtemel manalarının da vurgulanması amaçlanmıştır. Bu bâbın geçtiği âyet, hadis ve şiir metinlerinin çevirilerinde yanlışlık yapılmaması için bu bâbın ifade ettiği manaların çok iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Bu konuda Kur'ân ve Arap şiiriyle ilgili çalışmalar yapılmış olmakla birlikte hadis kaynaklarına dair bir çalışmanın olmadığı ve bu bâbın Şahîh-i Buhârî'deki kullanımlarının oldukça zengin olduğu müşahede edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamız istif'âl bâbının anlamlarını genel olarak ele almakla birlikte Şahîh-i Buhârî'deki farklı kullanımlarına da yer vermektedir. Bununla beraber istif'âl bâbının başka anlamları da olmasına rağmen yapılan çalışmalarda daha çok bu bâbın klasik eserlerde tespit edilmiş manalarına yoğunlaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada istif'âl bâbının klasik manalarının yanı sıra hadislerden tespit edilmiş muhtemel manaları da ele alınarak bir nebze olsa bu alandaki boşluğu doldurmada bir katkısı olacağı düşünülmektedir. Öte yandan araştırma, istif'âl bâbının klasik ve muhtemel anlamları ve bu anlamların Sahih-i Buhârî'deki kullanımlarıyla sınırlıdır. Araştırma sonucunda istif'âl bâbının manalarının klasik nahiv kitaplarında yazılanlardan daha fazla olduğu ve bu konuda daha fazla çalışma yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Nitekim tarihi süreç içerisinde bu bâbın anlamlarının sayısı konusundaki ihtilaflar bu bâbın manalarının daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Sıbeveyhi'ye göre bu sayı yedi, İbn Mâlik on bir, Ebû Hayyân ise on iki olduğunu söylerken günümüz Arap dili âlimleri bu sayıyı çok daha yükseltmektedirler. İstif'âl bâbının bu çalışmada ulaşılabilen manalarının sayısı ise on sekizdir. Buhârî hadislerinde istif'âl bâbının klasik kaynaklarda zikredilen talep, vicdân (bir sıfat üzere bulmak), ittihâz (edinmek), ta'diye (geçişsiz fiili geçişli yapmak), mutâva'ât (dönüşlülük), ihtisârul-hikâye (bir cümleyi özet şekilde anlatmak), i'tikât (saymak, inanmak), selb ve izâle (gidermek, ortadan kaldırmak), tehavvül ve sayrûret (değişim ve dönüşüm), mübâлага gibi hemen hemen tüm anlamlarında kullanıldığı görülmüş; ancak haynûnet (birşeyin vaktinin gelmesi) anlamına bu eserde rastlanılmamıştır. Bunun birlikte talep anlamında çokça kullanıldığı, sülâsi mücerred ve if'âl bâbıyla eşanamlı kullanımlarının yaygın olduğu; ancak tef'îl, ifti'âl, tefe'ul gibi bâblarla benzer kullanımlarının bulunduğu ancak fazla olmadığı tespit edilmiştir. İstif'âl bâbı, if'âl ve tef'îl bâbıyla aynı anlamdaki kullanımlarında geçişli iken, sülâsi mücerred, ifti'âl, tefe'ul gibi bâblarla benzer kullanımlarında lâzım bir fiil özelliği taşır. Bazen de if'âl bâbının dönüşlülüğünün sağlandığı bir bâb özelliğindedir. Genellikle tefa'ul (تَفَاعُل) bâbının bir özelliği olan tekellûf, bu bâbdan gelen bazı fiillerde de mevcuttur. Bu klasik anlamlarının yanı sıra istimrâr (devam etmek), istihrâc (çıkarmak), tehayyür (seçmek, yeğlemek), İbsâr (bakmak) gibi olası yeni manalar da taşıdığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagati, Sarf, Mezid Bablar, İstif'âl Babı, Sahîh-i Buhârî

Atıf Bilgisi

Yediyıldız, Fatih. "İstifâl Bâbı'nın İfade Ettiği Anlamlar: el-Câmiu's-Sahîh Örneği". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 971-995. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1476860>

Geliş Tarihi	01.05.2024
Kabul Tarihi	22.06.2024
Yayın Tarihi	15.09.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Meanings Expressed by İstif'âl Bâbı: The Example of el-Câmiu's-Sahîh

Fatih Yediyıldız

0000-0002-1041-4667 | fatih.yediyildiz@giresun.edu.tr

Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye ve Belagati, Giresun, Türkiye

ROR ID: [05szaq822](https://orcid.org/05szaq822)

Abstract

Chapters, which are one of the main subjects of sarf science, have a crucial place in deriving new verbs that can have different meanings from nouns and verbs. Each of the sections commonly used in the Arabic language has similar features and different meanings. In order to distinguish the meanings expressed by the sections, their semantic features must be well known. The most commonly used section with more than three letters is the istif'al section. In addition to the meanings mentioned in classical sources, this chapter also has other meanings that need to be emphasized. In this study, it is aimed at emphasising the possible meanings of the istif'al section and its classical meanings. To prevent errors in the translation of the verses, hadiths, and poetry texts that reference this chapter, it is crucial to thoroughly understand its meanings. Despite the rich use of this chapter in Şahîh-i Buḥârî, there is a noticeable absence of studies on hadith sources, in contrast to the existing research on the Quran and Arabic poetry with regard to this subject. Therefore, although our study deals with the general meanings of the istif'al chapter, it also includes its different uses in Şahîh-i Buḥârî. Despite the diverse meanings of the istif'al section, studies primarily concentrate on the interpretations found in classical works. Therefore it is thought that this study will contribute to filling the gap in this field, at least to some extent, by discussing the classical meanings of the chapter of istif'al as well as the possible meanings determined from the hadiths. The research is limited to the classical and possible meanings of istif'al chapter and the use of these meanings in Sahih Bukhari. The research revealed that the meanings of the istif'al chapter are more than those written in classical grammar books. In fact, historical disagreements about the number of meanings in this section indicate that it has a greater number of meanings than previously thought. Sibeveyhi asserts that this section has seven meanings, Ibn Malik asserts eleven, Abu Hayyan asserts twelve, and today's Arabic language scholars raise this number significantly higher. It has been observed that in the hadiths of Bukhari, the chapter istif'al is used in almost all the meanings mentioned in classical sources, such as demand, finding, acquiring as an adjective, making an intransitive verb transitive, reflexivity, expressing a sentence in a summary way, assuming, eliminating, change and transformation, and exaggeration. It is frequently used in the sense of demand, and its synonymous usage with sulasi abstract and if'al babab is common. However, it has been determined that it has similar uses with sections such as tef'il, ifti'âl, tefe'ul, but not many. While the section istif'al is transitive in its usage with the same meaning as if'âl and tef'il sections, it has the feature of an obligatory verb in its similar uses with sections such as sülâsi mücerred, ifti'âl, tefe'ul. Sometimes it has the feature of a section where the reflexivity of the if'al section is ensured. Tekellûf, which is generally a feature of the (تَكْلُفٌ) section, is also present in some verbs coming from this section. In addition to these classical meanings, it has been determined that it carries possible meanings such as continuing, subtracting, choosing and looking.

Keywords:

Arabic Language and Rhetoric, Sarf, Mazid Chapters, Istif'al Chapter, Sahih-i Bukhari

Citation:

Yediyıldız, Fatih. "Meanings Expressed by İstifâl Bâbı: The Example of el-Câmiu's-Sahîh". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 11/2 (September 2024), 971-995. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1476860>

Date of Submission	05.01.2024
Date of Acceptance	06.22.2024
Date of Publication	09.15.2024
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Arap dilinde mezidlik olgusu, kelime türetiminde önemli bir etkidir. Arap gramerinde ziyâde, “kelimeye bir anlam kazandırmak veya yeni sözcükler elde etmek için kelimeye onda olmayan bir şey eklemek.” şeklinde tanımlanır. Ziyâde, fiilin kökünde olmayan yeni bir mana elde etmek, yalın fiili te'kit etmek, aynı manayı veren fiilleri çoğaltmak, kelime çeşitliliğini artırmak (te vessü') gibi amaçlar için yapılır. Lafzî ve manevî ziyâdelerle fiillere geçişlilik-geçişsizlik (ta'diye), dönüşlülük (mutâvaat), mübâlaga, bir vasf üzere bulmak, bir şeyi çokça yapmak (kesret), ortaklık (müşareket), gayret ve devamlılık, zoraki yapmak (tekellüf), bir şeyi yapar gibi görünmek, istemek, bulmak, bir halden başka hale geçiş (sayrûret) gibi farklı manalar kazandırılır. Bir harf ilaveyle mezid yapılan bâblar, if'âl, tef'îl, mufâ'ale iken, iki harf ilaveyle mezid yapılanlar tefa'ül, tefâ'ül, iftî'âl, infî'âl, if'ilâl bâblarıdır. Üç harf ziyâdeyle mezid olanlar ise istif'âl, if'îlâl, if'îâl ve if'îvvâl bâblarıdır.

Üç harf ziyâdeli bâbların en yaygın kullanılanı istif'âl bâbıdır. Bu bâbın klasik kaynaklarda zikredilen anlamlarının yanı sıra vurgulanması gereken başka anlamları da vardır. Bu çalışmada klasik manaları yanında istif'âl bâbının muhtemel başka manalarının vurgulanması amaçlanmıştır. Bu bâbın geçtiği âyet, hadis ve şiir metinlerinin çevirilerinde yanlışlık yapılmaması için bu bâbın ifade ettiği manaların çok iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Özellikle hadislerin lafızlarının yorumlanmasında diğer bâblarda olduğu gibi istif'âl babının da manalarının bilinmesi muhtemel yanlış çeviri ve yorumlamaların önüne geçecektir. Bu konuda Kur'ân ve Arap şiiriyle ilgili çalışmalar yapılmış olmakla birlikte hadis kaynaklarına dair bir çalışmanın olmadığı ve bu bâbın Şaḥîḥ-i Buḥârî'deki kullanımlarının oldukça zengin manalar içerdiği müşahede edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamız istif'âl bâbının anlamlarını genel olarak ele almakla birlikte Şaḥîḥ-i Buḥârî'deki farklı kullanımlarına da yer vermektedir. Bununla beraber istif'âl babının farklı başka anlamları da olmasına rağmen yapılan çalışmalarda daha çok istif'âl bâbının klasik eserlerde tespit edilmiş manalarına yoğunlaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada istif'âl bâbının klasik manalarının yanı sıra hadislerden tespit edilmiş muhtemel manaları da ele alınarak bir nebze olsa bu alandaki boşluğu doldurmada bir katkısı olacağı düşünülmektedir.

Bu alanda yapılan önemli çalışmalar ise şunlardır: Abdu'l-maksûd Ebû Cuneyne'nin “Sîgatü istif'âl fi şî'ri İliyye Ebî Mâzi” adlı makâlesi, Melâz Zeliha'nın “Me'ânî istif'âl fi'l Kur'ân” makâlesi, İsa Misbah el-Ledâvî'nin Sîgatü'l-istif'âl ve delâletühâ fi'l Kur'ân adlı tezi, Halef Âyid el-Cerâdât'ın “Tevhîdü'l-ma'na es-Sarfî li's-sîgati'l-fi'liyyeti'l-mezide (istif'âl)” adlı makâlesi, Züheyr Muhammed Ali el-Arnâvûtî'nin “Delâletü istif'âl ale'l-mübâlaga fi'l Kur'ân” adlı makâlesi, Kadri Yıldırım'ın “Sülâsî Mücerred Fiillerin Mezîd olmakla Kazandıkları Yeni Anlamlar” adlı makâlesi, Şahâbeddin Ergüven'in “Arapça'da Dönüşlülük Anlamı İfade eden Mezid Fiiller” adlı makâlesi, Sâm Ammâr'ın “Sîgatü istif'âl fi'l-Kur'ân” adlı makâlesi ve Hâşim Tâhâ Şellaş'ın Evzânü'l-fiil ve me'ânihâ adlı eseri.

1. İstif'âl Bâbı

İstif'âl, fiil köküne üç harf ziyade edilerek yapılan sülâsî mezid bâbların en yaygın olanlarından. Sülâsî mücerred fiilin başına س-ت-ا harfleri eklenerek bu bâb elde edilir. Hem

müte'addî hem de lâzım olan sülâsî fiillerden yapılıdır.¹ İstif'âl bâbı bazen lâzım bir fiili müte'addî yapmada kullanılır. اسْتَخْرَجَ / استَخْرَجَ / استَخْرَجَ / استَخْرَجَ çıktı / çıkardı gibi. Çoğunlukla geçişli kullanılan istif'âl bâbı bazen lâzım olarak da gelebilir. اسْتَحْسَنَ وَاسْتَفْجَحَ وَاسْتَفْجَحَ (Güzel buldu, kötü buldu, hafife aldı) örneklerinde müte'addiyken, اسْتَخْرَجَ وَاسْتَكْبَرَ (geri kaldı, taşlaştı, kibirlendi) örneklerinde ise lâzım olarak bulunur. Bu bâb, isimden fiil yapılmasında ve fiilden fiil türetmede kullanılmaktadır.

1.1. İstif'âl Bâbının Anlamları

İstif'âl bâbının en yaygın anlamı taleptir.² Sîbeveyhi (ö. 180/796), *el-Kitâb*'ında bu bâbı اسْتَغْلَبْتُ başlığı altında bir bâbda işlemiş ve talep, isâbe, tehavvül, if'âl manasında, ifti'âl manasında, فَعَلَ manasında, اسْتَغْلَبْتُ manasında olmak üzere yedi anlamının olduğunu ifade etmiştir.³ Sîrâfî (ö. 368/979), Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331), İbn Yaîş (ö. 643/1245), İbn Ufûr (ö. 669/1270) gibi ondan sonra gelen birçok âlim bunu aynen benimsemiştir.⁴ İbn Mâlik (ö. 672/1274), Sîbeveyhi'nin verdiği yedi anlama ilaveten dört mana daha ilave ederek sayıyı on bire çıkartmıştır.⁵ Ebü Hayyân (ö. 745/1344) ise istif'âl bâbının manalarının on iki olduğunu söylemiştir.⁶ Yeni dönem âlimler ise bu sayıyı çok daha ileri götürmüşlerdir.⁷ Günümüz âlimlerinden Arap dili profesörü Sâm Ammâr bu sayıyı elli sekizlere kadar çıkarır. Bundan da anlaşıyor ki dil âlimleri bu bâbın anlamlarını net olarak belirlemede ittifak halinde değillerdir. Ulemânın çoğunluğu talebin istif'âl bâbının ana manası olduğunu, bazıları ise talep gibi vicdânın (bulmak) da onun asıl manası olduğunu söylemişlerdir.⁸ Mısır Dil Kurumu, bu bâbın talep ve sayrûret anlamlarının kıyâsi olduğuna karar vermiştir. İstif'âl bâbı bazen bir cümlede muhtemel manalarından her ikisini de gösterebilir. اسْتَغْلَبْتُ فَاسْتَعْجَلْتُ "ondan acele etmesini istedim. O da acele etti." Cümlesinde اسْتَغْلَبْتُ fiili hem talep hem de عَجَلَ anlamındadır. Aynı şekilde اسْتَغْلَبْتُ fiili hem اسْتَغْلَبْتُ gibi başlamak anlamında ifti'âl bâbının eşanlamlısı hem de açılmasını istemek anlamında talep bildirebilir.

Şaḥîḥ-i Buḥârî'de istif'âl bâbından gelen fiillere sıkça rastlamamız mümkündür. Bu eserde ifade ettiği manalardan talep, sülâsî mücerred ve if'âl babıyla aynı anlamı ifade etmesi en yaygın kullanıldığı manalardır. Bunun yanında klasik kaynaklarda zikredilen sayrûret, bulmak, edinmek, saymak, cümleyi kısaca ifade etmek, selb ve izâle, mübâlaga gibi manalarına da rastlayabiliyoruz. Lafız ve anlam genişliği ve çeşitliliği sağlamada if'âl, tef'îl, ifti'âl, tefe'ul gibi bâblarla eşanlamlı manaları vardır. İstif'âl bâbı bu eserde yukarıda zikrettiğimiz anlamlarının yanı sıra devam etmek (istimrâr), çıkarmak (istihrâc), seçmek (tehayyür), bakmak (ibsâr) gibi klasik eserlerde vurgulanmayan manalar da kullanıldığı görülmektedir. Bu bâbın klasik kaynaklarda zikredilen belli başlı anlamları şunlardır:

¹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 4/441; İbn Ufûr, *el-Mümti'u fi't-tasrif*, thk. Fahrüddin Kubâve, (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1987), 1/194; İbn Yaîş, *Şerhu'l-mulâki fi't-tasrif*, 84.

² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccar, (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1994), 2/153.

³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Harun, (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1988), 4/70

⁴ Bk. İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâli, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ty), 467; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/155.

⁵ Cemâlüddin İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, thk. Abdurrahman es-Seyyid, (Kahire: Dâru Hicr, 1990), 3/458.

⁶ Muhammed b. Yusuf Ebü Hayyân el- Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhit fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 1/140.

⁷ Haşim Taha Şellaş, *Ezvânü'l-efâl ve me'ânihü*, (Necfî'l-Eşraf: Matba'atü'l-Edeb, 1971), 106-111.

⁸ Bk. İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufasssal*, 7/161. Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, 4/449.

1.1.1. İstek

İstek (الطلب), istif'âl'in en belirgin manalarındandır.⁹ Buradaki istekten kasıt, cümlede özne olan unsurun meful olan unsurdan bir istekte bulunmasıdır.¹⁰ Örneğin; أذن المُدرِّسُ الطالبَ “öğretmen öğrenciye izin verdi.” cümlesindeki fiil istif'âl bâbına nakledildiğinde, اسْتَأْذَنَ الطالبُ من المُدرِّسِ “öğrenci öğretmenden izin istedi.” anlamını ifade eder. Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/987) şöyle der: اسْتَفْعَلْتُ الشَّيْءَ dediğinde “bir şey yapmak istedim.” demiş oluruz.¹¹ Abdulkâhir Cürçânî (ö. 471/1078-79) gibi bazı âlimler talep yerine aynı anlama gelen suâl (سؤال) terimini kullanmışlardır.¹² اسْتَفْتَى، اسْتَأْذَنَ، اسْتَعَانَ، اسْتَغْفَرَ، اسْتَعْتَبَ، اسْتَعَجَلَ، اسْتَفْتَحَ، اسْتَفْتَحَ fiillerinin geçtiği âyet, hadis ve şiir metinlerinde istif'âl bâbının istemek anlamında kullanıldığını görüyoruz.¹³ Nâbîga ez-Zübeyânî (ö. 604 [?]) bir şiirinde istif'âl bâbında olan bir fiili bu anlamda kullanmıştır:

حَتَّى اسْتَعَاثْتُ بِأَهْلِ الْمَلْحِ مَا طَعِمْتُ
فِي مَنْزِلِ طَعْمِ نَوْمٍ غَيْرِ تَأْوِيْبِ

“Milh halkından yardım isteğinceye kadar dönmeksizin evde tatlı bir uyku tatmadı.”

Buhâri'nin Sahîhi'nde istif'âl bâbının istemek anlamında kullanıldığı birçok örnek mevcuttur. Örneğin; أَقْرَأَنِي جَبْرِيْلُ عَلَى حَرْفٍ فَلَمْ أَزَلْ أُسْتَزِيْدُهُ حَتَّى اِنْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرَافٍ bir harf üzere okuttu. Ben yedi harfe ulaşana kadar bunun artırılmasını istedim”. زاد artmak kökünden türetilen اسْتَزَادَ fiili artmasını, artırılmasını istemek anlamına gelir. Gözetmek anlamına gelen رَعَى fiilinden türetilen اسْتَرْعَى fiili de talep anlamında kullanılan diğer bir fiildir. Sözlükler bu fiilin anlamını اسْتَحْفَظَ korumasını, gözetmesini istemek olarak vermektedir. Hadis metninde şu şekilde geçmektedir:

مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللهُ رَعِيَّةً فَلَمْ يَحْطُهَا بِنِصْحِهِ لَمْ يَجِدْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ

“Allah'ın, raiyyesini gözetmesini istediği ancak onları öğütleriyle kuşatmadığı hiçbir kul yoktur ki cennetin kokusunu alsın.”

Bu gibi örneklere bu eserde sıkça rastlamamız mümkündür. Şahîh-i Buḥârî'de talep anlamında geçen diğer fiiller şunlardır:

Tablo 1

Talep Anlamında Geçen İstif'âl Bâbından Fiiller

No	Fiil Kökü	Manası	İstif'âl Bâbı	Manası
1	عان	Yardım etti	اسْتَعَانَ ¹⁴	Yardım istedi

⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/70; İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, 4/441; İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 467; İbn Usfûr, *el-Mümte'u fi't-tasrif*, thk. Fahrüddin Kubâve, (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1987), 1/194.

¹⁰ Kadri Yıldırım, “Sülasî Mücerred Fiillerin Mezîd Olmakla Kazandıkları Yeni Anlamlar”, *Dicle İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Diyarbakır 2000), 2/242.

¹¹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mulûki fi't-tasrif*, thk. Fahrüddin Kubâve, (Halep: el-Mektebetü'l-'Arabiyye, 1973), 84.

¹² Abdulkâhir b. Abdurrahman Cürçânî, *el-Miftâh fi ilmi's-sarf*, thk. Ali Tefvik el-Hamd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 51.

¹³ Fâtiha 1/5; Nisâ 4/176; Tevbe 9/80; en-Nûr, 24/27; Nahl 16/84; Ahkaf 46/24; Râd 13/6; İbrahim 14/15.

¹⁴ Zebîdî, *Zeynuddin Ebu'l-Abbâs Ahmet b. Ahmet, Muhtasarı Tecrid-i şarih*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, (İstanbul: Hüner Yayınları, 2004), 1/36 (no: 36).

2	أَعَارَ ¹⁵	Ödünç verdi	اسْتَعَارَ ¹⁶	Ödünç istedi
3	أَفْتَى ¹⁷	Fetva verdi	اسْتَفْتَى ¹⁸	Fetva istedi
4	حَمَلَ	Taşıdı	اسْتَحْمَلَ ¹⁹	Taşıması istedi
5	أَذِنَ	İzin verdi	اسْتَأْذَنَ ²⁰	İzin istedi
6	قَدَرَ	Gücü yetti	اسْتَقْدَرَ ²¹	Güç diledi
7	صَافَ	Misafir oldu	اسْتَصَافَ ²²	Misafir olmayı istedi
8	عَفَرَ	Bağışladı	اسْتَعْفَرَ ²³	Bağışlanmayı istedi
9	عَفَّ	İffetli oldu	اسْتَعَفَّ ²⁴	İffetli olmayı istedi
10	عَذَرَ	Mâzur gördü	اسْتَعَذَرَ ²⁵	Mâzur görülmesini istedi
11	نَظَرَ	Baktı	اسْتَنْظَرَ ²⁶	Beklemesini istedi
12	سَقَى	Suladı	اسْتَسَقَى ²⁷	Yağmur istedi
13	نَصَرَ	Yardım etti	اسْتَنْصَرَ ²⁸	Yardım istedi
14	وَهَبَ	Hibe etti	اسْتَوْهَبَ ²⁹	Hibe edilmesini istedi

¹⁵ Bu fiil عار kökünden *ayıpladı, gezindi* anlamındadır. Vavlı olamı ise *kör oldu/kör etti* vb. anlamlara gelir. İstif'âl bâbiyle anlam münasebetinden dolayı if'âl bâbı tercih edilmiştir.

¹⁶ Buhârî, "Hibe ve fazlıhe", 33 (No. 2627); 34 (No. 2628); "Megâzî", 10 (No. 3989). "Nikâh", 65 (No. 5164).

¹⁷ *Genç oldu* anlamında فتي kökünden gelen bu fiil istif'âl bâbiyle anlam münasebetinden dolayı if'âl bâbı tercih edilmiştir.

¹⁸ Buhârî, "Zekât", 4 (No. 1408); "Hac", 34 (No. 1568); "Vesâye", 19 (No. 2761); "Tıp", 49 (No. 5765).

¹⁹ Buhârî, "Farzu'l-hamse", 15 (No. 3133); "Megâzî", 74 (No. 4385); "Zebâih ve's-sayd", 26 (No. 5518).

²⁰ Buhârî, "Vudû", 45 (No. 198); "Ezân", 162 (No. 865); "Zekât", 44 (No. 1462); "Hac", 75 (No. 1634).

²¹ Buhârî, "Teheccüd", 25 (No. 1162); "Deavât", 48 (No. 6382); "Tevhîd", 10 (No. 7390).

²² Buhârî, "icâre", 16 (No. 2276).

²³ Buhârî, "Vudû", 53 (No. 212); "Cenâiz", 22 (No. 1269); "Cenâiz", 60 (No. 1327).

²⁴ Buhârî, "Zekât", 18 (No. 1427); "Zekât", 50 (No. 1469); "Rikâk", 20 (No. 6470).

²⁵ Buhârî, "Şehâdât", 15 (No. 2661).

²⁶ Buhârî, "Et'ime", 41 (No. 5443).

²⁷ Buhârî, "Vudû", 66 (No. 233); "İstiskâ", 1 (No. 1005); "İstiskâ", 4 (No. 1011,1012); "İstiskâ", 15 (No. 1022,1023); "Edeb", 68 (No. 6093).

²⁸ Buhârî, "Menâkib", 25 (No. 3612).

²⁹ Buhârî, "Eşribe", 30 (No. 5637).

15	قَسَمَ	Böldü	اسْتَقْسَمَ ³⁰	Payımı, nasibini istedi
16	كَثُرَ	Çoğaldı	اسْتَكْثَرَ ³¹	Çok istedi
17	رَفِقَ	Şefkatli oldu	اسْتَرْفَقَ ³²	Şefkatli olmasını istedi
18	وَضَعَ	Koydu	اسْتَوْضَعَ ³³	İndirim istedi
19	فَتَحَ	Açtı	اسْتَفْتَحَ ³⁴	Açılmasını istedi
20	عَنِيَ	Zengin oldu	اسْتَعْنَى ³⁵	Zenginleşmeyi istedi
21	عَتَبَ	Azarladı	اسْتَعْتَبَ ³⁶	Tevbe etmek istedi
22	قَسَمَ	Böldü	استقسم ³⁷	Kura çekti
23	فهِمَ	Anladı	استفهم ³⁸	Soru sordu
24	خَارَ	Boyun eğdi, seçti	اسْتَحَارَ ³⁹	Hayırlısını istedi

Buhârî'nin Sahîhi'nde istif'âl bâbı üç yerde davet etmek anlamında geçmektedir. Birincisi tevbeye davet etmek anlamına gelen استناب fiilidir⁴⁰. İkincisi yardıma çağırarak yardım istemek anlamında استصخر fiili geçmektedir. Fahreddin Râzî, bu fiilin manasının bağırarak yardım istemek olduğunu söyler.⁴² Üçüncüsü ise Savaşa çağırarak yardım istemek anlamında استنفر على fiilidir. Dolayısıyla bu üç fiildeki davet etmek anlamını tevbe etmelerini istemek, yardım istemek, savaşa katılmalarını istemek anlamında talep olarak değerlendirilebilir. Görüleceği üzere bu bâbın bu eserde talep anlamında yaygın bir kullanımı söz konusudur.

³⁰ Buhârî, "Hac", 54 (No. 1601); "Ehâdisü'l-enbiya", 7 (No. 3351); "Megâzî", 62 (No. 4357).

³¹ Buhârî, "Mezâlim", 11 (No. 2450); "Fezâilü ashâbı'n-nebi", 6 (No. 3683); "Nikah", 83 (No. 5191).

³² Buhârî, "Sulh", 10 (No. 2705).

³³ Buhârî, "Sulh", 10 (No. 2705).

³⁴ Buhârî, "Fezâilü ashâbı'n-nebi", 6 (No. 3693); "Menâkibu'l-ensar", 42 (No. 3887); "Edeb", 119 (No. 6216).

³⁵ Buhârî, "Zekât", 18 (No. 1427); "Zekât", 50 (No. 1469); "Rikâk", 20 (No. 6470).

³⁶ Buhârî, "Merzâ", 19 (No. 5673). "Temennî", 6 (No. 7235).

³⁷ Buhârî, "Hac", 54 (No. 1601); "Ehâdisü'l-enbiya", 7 (No. 3351); "Megâzî", 62 (No. 4357).

³⁸ Buhârî, "Cizye ve'l-muvâde'a", 6 (No. 3168); "Megâzî", 83 (No. 4431). "İtisam bi'l-kitab", 5 (No. 7302).

³⁹ Buhârî, "Teheccüd", 25 (No. 1162); "Deavât", 48 (No. 6382); "Tevhîd", 10 (No. 7390).

⁴⁰ "Kefâle", 1 (No. 2290).

⁴¹ Buhârî, "Taksîru's-salat", 6 (No. 1092).

⁴² Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 24/236.

⁴³ Buhârî, "Şurût", 15 (No. 2732); "Cihad ve'seyr", 27 (No. 2825).

1.1.2. Bir Halden Başka Bir Hale Geçiş (Sayrûret)

Arapçada tahavvül ve sayrûret (التحوّل والصرورة) kelimeleriyle ifade edilen bu anlam bir halden diğerine dönüşmek⁴⁴ demektir. Cümlede fâil olan unsurun fiilin delalet ettiği hale dönüşmesidir. Genellikle bu dönüşümde istifâl bâbı isimden fiil yapmada kullanılır. Örneğin, إِنَّ اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "tay at oldu", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "küçük kuş toprağımızda kartal kesilir"⁴⁵, اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "حَصَانٌ، حَجْرٌ، حَجْرٌ" cümlelerinde geçen اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "toprak taş oldu" cümlelerinde geçen اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ kelimesi istifâl bâbı aracılığıyla fiile dönüştürülmüş isimlerdir. Aynı şekilde deve anlamına gelen ناقة kelimesinden türetilen اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "erkek deve dişi deve gibi oldu"⁴⁶ denir. Bir atasözünde اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "kurt kuzu oluverdi, kurt kuzu postuna büründü."⁴⁷ şeklinde geçer. اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "şarap sirke oldu.", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "adam aslan kesildi." Fetih sûresinin 29. âyetinde geçen اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ fiili de inceyken kalınlaşmak anlamıyla tahavvül ve sayrûret ifade eder.⁴⁸

Buhâri'nin Sahîhi'nde bu anlamda iki fiil geçer. Arapçada بَضَعَةٌ kelimesi ticaret malı demektir. Bu ismi bu bâbtan fiil yaptığımızda اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ onu ticaret malı yaptı demiş oluruz.⁴⁹ اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ dediğimizde falan kişiyi yerine halife kıldı⁵¹ demiş oluruz. Bu eserde bu fiillerden ticaret malı edindi⁵² anlamındaki اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ fiili ile yerine halife yaptı anlamında اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ fiili toplam beş yerde geçer.

1.1.3. Bulmak

Arapçada isâbe ve musâdefe (الإصابة والمصادفة) kavramlarıyla açıklanan bu anlam, bir nesneyi belirli bir vasıf üzere bulmak, rastlamak, görmek⁵⁴ demektir. Yani fâilin mefûlü fiilin türemiş olduğu yalın halin ifade ettiği anlam üzerindedir. Örneğin, اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ cümlesinin anlamı kadın şişmanladı iken, bu fiil istifâl bâbına nakledildiğinde, اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ Adam kadını şişman buldu anlamına bürünür. İbn Yaîş, bu manayı istifâlin talep gibi kendisiyle kıyas yapılan asli manalarından olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: "çoğunlukla bu yapı talep ve isâbe (vicdân) içindir. Bunun dışındaki manaları da vardır. Ancak onlarla kıyas yapılmaz."⁵⁵ اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "onu cömert buldum.", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "onu cimri buldum.", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "onu ağır buldum.", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "onu iyi buldum.", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "onu hafif buldu.", اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "yemeği tatlı buldum."⁵⁶ cümlelerinde de bu manada kullanılmıştır. Zuhur sûresi 54. âyette geçen اسْتَحْجَرَ اسْتَحْجَرَ "Kavmini küçük gördü, onlar da ona boyun eğdiler." cümlesinde de bu manada kullanılmıştır.

⁴⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/70; İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 260; İbn Yaîş, *Şerhu'l-mulûki fi't-tasrif*, 83; İbn Usfûr, *el-Mümti'u fi't-tasrif*, 1/195.

⁴⁵ Bir Arap meselidir. "Zayıf kendi toprağında güçlü olur." Anlamına gelir. البغاث bir kuş türüdür. Bkz. Meydânî, *Mecme'u'l-emâl*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamid, (Kahire: Dâru's-Sünnetü'l-Muhammediyeh, 1955), 1/10.

⁴⁶ İlyas Karşlı, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, (İstanbul: Mektep yayınları, 2017), 60.

⁴⁷ Karşlı, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, 197.

⁴⁸ Zemaşherî, Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf*, (Beyrut: Dâru'l-Mârifeh, 2009), 27/1030.

⁴⁹ *Meâcimü't-türâsiyye*, "استحجَرَ" (2 Ağustos 2023); İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-vasît*, 93.

⁵⁰ *Meâcimü't-türâsiyye*, "استحجَرَ" (2 Ağustos 2023); İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-vasît*, 147.

⁵¹ *Meâcimü't-türâsiyye*, "استحجَرَ" (2 Ağustos 2023); İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-vasît*, 296.

⁵² Buhârî, "Nikah", 36 (No. 5127).

⁵³ Buhârî, "Cenâiz", 96 (No. 1392); "Buyû", 15 (No. 2070); "Megâzî", 55 (No. 4323). "Libas", 55 (No. 5878)

⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/70.

⁵⁵ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mulûki fi't-tasrif*, thk. Fahrüddin Kubâve, (Halep: el-Mektebetü'l-'Arabiyye, 1973), 84.

⁵⁶ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *Mu'cemu'l-vasît*, (Kahire: Dâru'd-Dâvet, 1972), 1-2/ 640.

Bu anlamda Şahîh-i Buḥârî'de bir hadiste iki ayrı fiil geçer. Birincisi kötü bulmak, sağlığa zararlı bulmak anlamında اسْتَوْحَمُوا المدينة fiili geçmektedir.⁵⁷ Bu ifadenin açıklamasında şu ifadeler yer alır: “orayı (şehri) ağır buldular, oranın havası bedenlerine uymadı.”⁵⁸ Hadisin devamında ise sıhhat buldular anlamında اسْتَصَحَّوْا fiili geçer.

1.1.4. Cümleyi/İfadeyi Kısaltmak

Arapçada ihtisârü'l-hikâye (اختصار الحكاية) terimiyle karşılanan bu mana, “uzun cümleyi daha kısa ifade etmek”⁵⁹ demektir. Az da olsa istifâl bâbından bazı fiiller bu anlamda kullanılabilir. Örneğin; اعوذ بالله من الشيطان الرجيم; eûzü çeken bir mü'min Allaha sığınmış olur. Bu uzun cümleye Arapçada kısaca istiâze denilir. Aynı şekilde وانا إليه راجعون “Biz şüphesiz Allahtan geldik ve ona döneceğiz” anlamındaki cümle Arapçada kısaca اسْتَرْجَع fiiliyle ifade edilir. Bu tür bir özellik حَوْقَلْ، بَسْمَلْ، صَلَّوْ، صَلَّوْ gibi rubaâ mücerred fiillerde de vardır.

Şahîh-i Buḥârî'den bu anlama eûzü besmele çekmek, sığınmak anlamındaki اسْتَعَاذ fiilini örnek verebiliriz. Bunun dışında bazı hadislerde اسْتَغْفَرَ kelimesi de ihtisârü'l-hikâye anlamında kullanılmıştır: “İstiğfar'ın en faziletli...öyle şöyle demektir.”⁶¹ “سَيِّدُ الْاِسْتِغْفَارِ اَنْ يَقُولَ: اللّٰهُمَّ اَنْتَ رَبِّيْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ ...”

1.1.5. Edinmek

İstifâl bâbının anlamlarından biri olan ittihâz (اِتِّخَاذ), “edinmek, fiilin gösterdiği şeye sahip olmak” anlamına gelir. Bu anlamıyla istifâl bâbı, isimden fiil türetmede kullanılır. Siper anlamına gelen اسْتَدْرَى kelimesinden türetilen اسْتَدْرَى fiili siper edinmek demektir. اسْتَدْرَى بالحائط denildiğinde “duvarı siper edindi” denilir. Aynı şekilde اسْتَدْرَى بِهِ dediğimizde “onu sütre edindi” anlamında olur. اسْتَوْرَزَ “vezir edindi”, اسْتَحْدَمَ “hizmetçi edindi”, اسْتَوَطَّنَ “yurt edindi”, اسْتَعْبَدَ “köle edindi”, اسْتَخْتَمَ “yüzük edindi” gibi kullanılan başka fiiller de vardır. وَقَالَ الْمَلِكُ اَتُونِيْ بِهٖ اسْتَخْلِصْنِهٖ لِنَفْسِيْ “Melik söyledi ki: Onu bana ulaştırın ki onu şahsıma özel kişi edineyim” âyetinin tefsirinde Zemahşerî (ö. 538/1144), “onu kendine özel kişi (danışman) yaptığı zaman ” قَالَتْ اَحْدِيْهُمَا يَا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيَّ الْاَمِيْنُ “O iki kızından biri, “Ey Baba, onu işçi tut (edin)! Çünkü işçi tutacağının en iyisi, kuvvetli ve emin kimsedir.” Cümlesindeki altı çizili fiil de müfessirlerce işçi edinmek anlamında değerlendirilmiştir. Lügat ve nahiv âlimi İbn Berrî (ö. 582/1187), bir şiirinde اسْتَأْتَنَ (eşek edinmek) fiilini bu anlamda kullanmıştır:

بَسَأْتُ يَا عَمْرُو بِأَمْرِ مُؤْتِنٍ   وَاِسْتَأْتَنَ النَّاسُ وَلَمْ تَسْتَأْتِنِ

“Ey Amr! Ters yüz olmuş bir işte sen dostça davrandın. İnsanlar eşek edindi ama sen edinmedin.”

Şahîh-i Buḥârî'de bu bâb iki fiilde edinmek (ittihâz) anlamında kullanılmıştır. Bunlardan birincisi اسْتَخْبَرَ (haber almak, haber edinmek) fiilidir. Hadisin metni şu şekildedir: “لَمَّا قَدِمَ سَهْلٌ بِنُ لِمَا قَدِمَ سَهْلٌ بِنُ ” “... خَنِيْفٍ مِنْ صَقِيْنٍ اَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ ” “Sehl b. Huneyf, Siffin'dan geldiğinde ondan haber almak için ona geldik.” اسْتَأْجَرَ işçi tutmak (edinmek) anlamında kullanılan diğer bir fiildir. Çünkü Buhari

⁵⁷ Buhârî, “Kitâbu't-tefsîr”, 4 (No. 4610); “Kitâbu't-tıp”, 29 (No. 5727).

⁵⁸ el-Meâcimü't-türâsiyye, “استوحم” (2 Ağustos 2023).

⁵⁹ Abdur er-Râcihi, et-Tatbîku's-sarfi, (Beyrut: Dâru'n-Nahdatü'l-'Arabiyye, 2004), 41.

⁶⁰ Buhârî, “İstikrâz ve edâu'd-duyân ve'l-hacr”, 10 (No. 2397); “Bed'i'l-halk”, 11 (No. 3276); “Ta'bîr”, 3 (No. 6985).

⁶¹ Buhârî, “Kitâbu'd-deavât”, 2 (No. 6306).

hadislerinde bu fiilin hemen ardından أُجْرَاءُ، رُجْلًا، أَجْرَاءُ ifadelerin kullanılması ittihâz anlamını desteklemektedir.

1.1.6. Saymak/İnanmak

Bu anlam Arapçada i'tikât (اعتقاد) olarak ifade edilir.⁶² İ'tikât, “inanmak, saymak, olduğunu düşünmek” anlamına gelir. Örneğin; doğru anlamına gelen صَوَابٌ kelimesinden türetilen اسْتَصَوَّبَ doğru bulmak, doğru olduğuna inanmak anlamında kullanılan bir fiildir. كَوَلَى كَوَلَى kolay oldu fiilinden türetilen اسْتَسَهَّلَ kolay olduğuna inanmak⁶³ anlamında kullanılan bir fiildir. Bu konuda bir meselde “اسْتَبَاحَ فُلَانٌ دَمَ فُلَانٍ” Falan kişi, falanın kanını mübah saydı.⁶⁴ denilir.

İstifâl bâbının en fazla kullanıldığı manalardan biri de bu manadır. Ancak Sahih-i Buhari'de bu anlamda iki fiile rastladık. Birincisi helal saymak anlamındaki اسْتَحَلَّ, diğeri ise yavaş bulmak anlamına gelen اسْتَبَطَّ fiilleridir. Hz. Peygamber, Hz. Ebû bekr ve Hz. Ömer'in kabri bâbında yer alan bu fiilin mastarının geçtiği hadis şöyledir:

إِنَّ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَتَعَدَّرُ فِي مَرْضِهِ: أَيُّنَ أَنَا الْيَوْمَ أَيُّنَ أَنَا
الغد؟ اسْتَبَطَاءً لِيَوْمٍ عَائِشَةَ.....

“Hz. Peygamber, hastalığının şiddetlendiği bir sırada: Hz. Aişe'nin gününün gelmesini yavaş bularak bugün ben neredeyim, yarın neredeyim?...”⁶⁵

اسْتَحَلَّ fiilinin geçtiği içkiyi helal sayan ve onu farklı bir isimle isimlendirenlerin bâbında yer alan bu hadisin metni şöyledir:

لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَجْلُونَ الْجَرَ وَالْحَرِيرَ وَالْخَمْرَ وَالْمَعَارِزَ

“Ümmetimden zinayı, ipek giymeyi, içkiyi, çalgı aletlerini helal sayan topluluklar olacaktır.”⁶⁶

1.1.7. Bir Şeyin Zamanının Gelmesi

Haynûnet ve istihkâk (الحينونة والاستحقاق), bir şeyin zamanının gelmesi ve gerçekleşmesi anlamına gelir. Bu bâb bazen bu anlamı ifade edebilir.⁶⁷ اسْتَحْفَرَ الحَقْلُ yani “tarlanın kazılma zamanı geldi” denilir.⁶⁸

Aynı şekilde اسْتَحْصَدَ الزَّرْعَ “ekinin hasat zamanı geldi” cümlesindeki اسْتَحْصَدَ fiilinin sözlüklerde anlamı حَانَ وَقْتُ حَصَادِهِ şeklinde verilir.⁶⁹ Şahîh-i Buhârî'de bu anlamda istifâl bâbından bir fiile rastlanılmamıştır.

1.1.8. İfâl Bâbının Verdiği Anlamı Vermesi

Arapçada bazen anlam zenginliği oluşturması açısından farklı bâblardan gelen fiiller aynı manayı verebilir. Dilciler bazı fiillerde istifâlin, ifâl bâbının anlamını taşıdığını dolayısıyla

⁶² Haşim Taha Şellaş, Evzânü'l-efâl ve me'ânihe, 109.

⁶³ Mecîmü't-türâsiyye, "اسْتَسَهَّلَ" (2 Ağustos 2023).

⁶⁴ Karlı, Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı, 56.

⁶⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 96 (No. 1389).

⁶⁶ Buhârî, “Megâzi”, 48 (No. 4280); “Nikah”, 52 (No. 5151); “Eşribe”, 6 (No. 5590).

⁶⁷ Haşim Taha Şellaş, Evzânü'l-efâl ve me'ânihe, 109.

⁶⁸ İbrahim Mustafa vd., Mu'cemu'l-lugatü'l-mu'asra, 229.

⁶⁹ Ahmet Muhtar Ömer, Mu'cemu'l-lugatü'l-mu'asra, Hasade mad., (Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 2008), 1/505. Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, el-Misbahu'l-münir, Hasade mad., (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1977), 138.

istif'âldeki ziyadeye bakmaksızın onun yerine geçebileceğini ileri sürmüşlerdir.⁷⁰ Örneğin; اُخْلَفْتُ yerine اِسْتَخْلَفْتُ لَهُ de kullanılabilir. Kur'ân'da geçen اِسْتَجَابَ fiilleri اُجَاب anlamında kullanılmıştır.⁷¹ İbn Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147), Âl-i imrân 195. âyetinde geçen اِسْتَجَابَ fiilinin اُجَاب anlamında olduğunu söylemiştir.⁷² Kâb b. Zuheyr (ö. 24/645 [?]) bir şiirinde اِسْتَجَابَ fiilini اُجَاب anlamında kullanmıştır:

وَمُرْهُوَيَ قَد دَعَانِي فَاسْتَجَبْتُ لَهُ   اَجْرُتُ غُصَّتَهُ مِنْ بَعْدَمَا شَرَقَا⁷³

“Nice bitap düşmüş kimse beni çağırdı ben de icabet ettim ve onu boğan sıkıntısından kurtardım.”

“Yapıdaki ziyade manada da ziyadeyi gösterir.”⁷⁴ kuralından dolayı bunu reddedenler de vardır. Radî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289'dan sonra) bu iki bâbdan gelen اِسْتَخْرَجَ ve اُخْرَجَ arasında farklılık olduğunu, اُخْرَجَ dediğimizde bir şeyi zahmet çekmeden bir defada çıkarmak anlamındayken, اِسْتَخْرَجَ'nin bir şeyi derinden meşakkat çekerek, çabalayarak çıkarmak anlamında olduğunu söyler.⁷⁵ Dolayısıyla maden gibi şeyleri çıkarmak anlamında اِسْتَخْرَجَ kullanılır. Kışkırtmak anlamında اِسْتَنْتَزَ, yanlışa düşürmek anlamında اِسْتَنْزَلَ fiilleri de if'âl babıyla aynı anlamda kullanılan diğer fiillerdir. Tarafe b. Abd (ö. 564 [?]), bir şiirinde اِسْتَفَاقَ fiilini اَفَاقَ anlamında kullanmıştır:

وَقِرَافَ مَنْ لَا يَسْتَقِيْقُ دَعَارَةَ   يُعْذِي كَمَا يُعْذِي الصَّحِيْحَ الْاُجْرَبُ⁷⁶

“Uyuzlunun sağlıklı olana bulaştırdığı gibi kötülükten ayrılmayana yakınlık da kötülüğü bulaştırır.”

Şaḥîḥ-i Buḥârî'de istif'âl bâbının, if'âl bâbıyla aynı anlamda kullanıldığı fiiller de geçmektedir. Bu da istif'âl babının her zaman geçişsiz anlamda kullanılmadığını bilakis geçişli bir fiil formunda da kullanılabilirdiğini de gösterir. Şaḥîḥ-i Buḥârî'de geçen aşağıdaki fiiller yanlarında verilen if'âl babından fiillerle aynı anlamda kullanılmışlardır. Bu durum istif'âl bâbının bazen if'âl bâbının taşıdığı anlamı verebileceğini gösterir.

Tablo 2

İf'âl Bâbıyla Aynı Anlamda Kullanılan İstif'âl Bâbından Fiiller

No	İf'âl bâbı	İstif'âl bâbı	Anlamı
1	اُخْرَجَ	اِسْتَخْرَجَ	Çıkardı ⁷⁷
2	اَقْبَلَ	اِسْتَقْبَلَ	Yönelde ⁷⁸

⁷⁰ Sîbeveyhi, el-Kitâb, 4/70.

⁷¹ Rad 13/14,18; Yusuf 12/34; En'âm 6/36; Ahkâf 46/5; İbrahim 14/22.

⁷² İbn Atıyye, el-Muharraru'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz, thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/557.

⁷³ Kâb b. Zuheyr, Dîvan, şrh. Müfid Kumeyha, (Riyad: Dâru's-Şevvâf, 1989), 108.

⁷⁴ Emîl Bedî'Yakup, Mevsûatü ulûmu'l-lügati'l-Arabiyye, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 5/540.

⁷⁵ Radî el-Esterâbâdî, Şerhü's-Şâfiyye, 1/110.

⁷⁶ Tarafe b. Abd, Dîvan, thk. Dürriyetü'l-Hatîp ve Lütfi es-Sakkâl, (Beyrut: Müessetü'l-'Arabiyye, 2000), 115.

⁷⁷ Buḥârî, “Bed'i'l-halk”, 11 (No. 3268); “Menâkibu'l-ensâr”, 42 (No. 3887); “Eymân ve'n-nuzûr”, 26 (No. 6692).

⁷⁸ Buḥârî, “Vudû”, 11 (No. 144,145); “Salât”, 18 (No. 377); “Salât”, 28 (No. 391,392); “Tefsîr”, 14 (No. 4488).

3	أَجَابَ	اسْتَجَابَ	İcabet etti, cevap verdi ⁷⁹
4	أَشْهَدَ - أَشْهَدُ	اسْتَشْهَدَ - اسْتَشْهَدُ	Şehit oldu, şahit gösterdi ⁸⁰
5	أَكْمَلَ	اسْتَكْمَلَ	Tamamladı, bitirdi ⁸¹
6	أَوْقَدَ	اسْتَوْقَدَ	Ateş yaktı, tutuşturdu ⁸²
7	أَنْقَذَ	اسْتَنْقَذَ	Kurtardı ⁸³
8	أَمَكَنَ مِنْ	اسْتَمَكَنَ مِنْ	Sahip oldu, yapabildi ⁸⁴
9	أَمَرَ	اسْتَأْمَرَ	Danıştı, istişare etti ⁸⁵
10	أَدْبَرَ	اسْتَدْبَرَ	Arkasını döndü, yüz çevirdi ⁸⁶
11	أَنْفَقَ	اسْتَنْفَقَ	Harcadı ⁸⁷
12	أَبْطَنَ	اسْتَبْطَنَ	Gizledi, içine attı ⁸⁸
13	أَفَاقَ	اسْتَفَاقَ	Ayıldı ⁸⁹
14	أَعْلَنَ	اسْتَعْلَنَ	İlan etti, açıktan yaptı ⁹⁰
15	أَكْرَهَ	اسْتَكْرَهَ	Mecbur etti, zorladı ⁹¹
16	أَهْلَ	اسْتَهْلَ	Çocuk ağladı (doğum) ⁹²

⁷⁹ Buhârî, "Teheccüd", 14 (No. 1145); "Fezâilü ashabı'n-nebi", 7 (No. 3696); "Deavât", 62 (No. 6401).

⁸⁰ Buhârî, "Vesâye", 36 (No. 2781); "Fezâilü ashabı'n-nebi", 1 (No. 3650); "Edeb", 91 (No. 6152).

⁸¹ Buhârî, "Mevâkitü's-salât", 17 (No. 558); "Cenâiz", 93 (No. 1386); "savm", 52 (No. 1969); "İcâre", 11 (No. 2271).

⁸² Buhârî, "Ehâdisü'l-enbiya", 40 (No. 3426).

⁸³ Buhârî, "İtk", 1 (No. 2517); "Cihâd ve's-seyr", 166 (No. 3041); "Fezâilü ashabı'n-nebi", 6 (No. 3690).

⁸⁴ Buhârî, "Cihâd ve's-seyr", 158 (No. 3031); "Cihâd ve's-seyr", 170 (No. 3045); "Megâzî", 10 (No. 3989).

⁸⁵ Buhârî, "Zekât", 59 (No. 1489); "Mezâlim", 25 (No. 2468); "Şehedât", 2 (No. 2637). "Tefsîr", 4 (No. 4785).

⁸⁶ Buhârî, "Salât", 29 (No. 394); "Hac", 81 (No. 1651); "Şerike", 15 (No. 2506). "Temenni", 3 (No. 7229).

⁸⁷ Buhârî, "Lukâtâ", 2 (No. 2427).

⁸⁸ Buhârî, "Tefsîr", 3 (No. 4924).

⁸⁹ Buhârî, "Edeb", 108 (No. 6191).

⁹⁰ Buhârî, "Kefâle", 4 (No. 2297); "Menâkibu'l-ensar", 45 (No. 3905).

⁹¹ Buhârî, "Deavât", 21 (No. 6339); "İkrâh", 6 (No. 6949).

⁹² Buhârî, "Cenâiz", 78 (No. 1358); "Tefsîr", 2 (No. 4548). "Tıp", 46 (No. 5760).

1.1.9. Dönüşlülük (Mutâva'at)

Mutâva'ât (dönüşlülük), fâilin yaptığı işin mef'ûl tarafından kabul edildiğini ifade etmek için kullanılır. İstif'âl bâbı, bazen if'âl bâbının dönüşlülüğünü yapar.⁹³ Bu durumda fiil, if'âl bâbında müteaddî iken istif'âl bâbına nakledildiğinde lazım olur. Örneğin, *أَحْكَمْتُهُ فَاسْتَحْكَمَ* “Onu güçlendirdim, o da güçlendi”, *أَضَاءَهُ فَاسْتَضَاءَ* “Onu aydınlattı, o da aydınlandı”, *أَقَمْتُهُ فَاسْتَقَامَ* “Onu doğrulttum, o da doğruldu”, *أَرَحْتُهُ فَاسْتَرَاحَ* “Onu rahatlattım, o da rahatladı.” Onu faydalandırdım, o da faydalandı” cümlelerinde if'âl babından olan fiiller müteaddiyken istif'âl bâbına çevrildiğinde lâzım olmuşlardır. Tevbe 7. âyette geçen *أَقَامُوا فَاسْتَقَامُوا لَهُمْ* fiilleri if'âl bâbının mutâva'âtı olarak gelmiştir.

Sahîh-i Buhârî'deki bazı kullanımlarda if'âl bâbının dönüşlülüğünü sağlayan fiiller de kullanılmıştır. Örneğin; doğrultmak düzeltmek anlamına gelen *أَقَامَ* fiili müteaddiyken, istif'âl bâbına nakledildiğinde *اسْتَقَامَ* düzelmek, doğrulmak⁹⁴ anlamında lâzıma dönüşür. Aynı şekilde rahat ettirdi anlamına gelen *أَرَاخَ* fiili müteaddiyken, istif'âl bâbına nakledildiğinde *اسْتَرَاحَ* fiili⁹⁵ “rahat etti” anlamında lâzıma dönüşür.

1.1.10. İfti'âl Bâbıyla Aynı Anlamı Vermesi

İstif'âl bâbı, bazen ifti'âl bâbından gelen bir fiille aynı anlamı verebilir.⁹⁶ Müfessirler, Yûsuf sûresi 32. âyette geçen yapışmak, tutunmak, günaha direnmek anlamına gelen *اسْتَعْصَمَ* fiilinin talep değil *اعْتَصَمَ* anlamında olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁷ *اسْتَرَاحَ/ارْتَاخَ* rahatlamak, rahatlığa kavuşmak, *اسْتَحْصَدَ/احْتَصَدَ* olgunlaşmak, *اسْتَعْتَذَرَ/اعْتَذَرَ* özür dilemek, mazeret beyan etmek, *اسْتَقَالَ/أَقَالَ* istifa etmek, feshini istemek fiilleri de ifti'âl bâbıyla aynı anlamda kullanılan diğer fiillerdir.⁹⁸

Şahîh-i Buhârî'de istif'âl bâbının ifti'âl bâbıyla aynı anlamda kullanıldığı fiillere de rastlanmaktadır. Başlamak anlamına gelen *اسْتَفْتَحَ* fiili *افْتَتَحَ* anlamında kullanılmıştır. Rahatlamak, rahat etmek anlamında¹⁰⁰ *اسْتَرَاحَ* fiili *ارْتَاخَ* ile aynı anlamdadır. Aynı şekilde sarkmak, gevşemek¹⁰¹ anlamına gelen *اسْتَخَصَى* ile *ارْتَخَى*, *اسْتَرَخَى* anlamında kullanılmıştır. Hadım olmak¹⁰² anlamına gelen *اسْتَخَصَى* fiili *اخْتَصَى* ile eşanlamlıdır. *اخْتَصَى* fiili kitabın farklı bir bâbında hadım olmak¹⁰³ anlamında geçmektedir. Olgunlaşmak¹⁰⁴ anlamına gelen *اسْتَحْصَدَ* fiili, *احْتَصَدَ* ile eşanlamlı kullanılan bir diğer fiildir.

⁹³ İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-teshîl*, thk. Abdurrahman Seyyid -M. Bedevî el-Maktûn, (Kahire: Hicr lit-tibâati ve'n-neşr,1990), 3/458; Ebû Bekr b. Muhammed Süyûtî, *Hem'ul-hevâmi*, thk. Ahmed Şemseddin, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998) 3/268.

⁹⁴ Buhârî, “Menâkibu'l-ensâr”, 26 (No. 3834); “İ'tisâm bi'l-kitâb ve's-sünnet”, 2 (No. 7282).

⁹⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 41 (No. 1301); “Cizye ve'l- muvâde'a”, 7 (No. 3169); “Rikak”, 42 (No. 6512,6513).

⁹⁶ Ebu Hayyân Endelüsî, *İrtiçâfî'd-darb*, 568.

⁹⁷ Ebu Hayyân Endelüsî, *Tefsîrül-bahru'l-muhîr*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd ve diğerleri, (Beirut: Dâru'l- kütübî'l-İlmiyye,1993), 5/305; Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, 6/423.

⁹⁸ Sedat Mutçalı, *Arapça-Türkçe sözlük*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 172, 346, 558, 573.

⁹⁹ Buhârî, “Amel fi's-salat”, 11 (No. 1212).

¹⁰⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 41 (No. 1301); “Cizye ve'l-muvâdia”, 7 (No. 3169); “Rikak”, 42 (No. 6512,6513).

¹⁰¹ Buhârî, “Fezâilü ashâbi'n-nebi”,5 (No. 3665); “Libas”, 2 (No. 5784).

¹⁰² Buhârî, “Nikah”, 6 (No. 5071).

¹⁰³ Buhârî, “Nikah”, 8 (No. 5073, 5074, 5075, 5076).

¹⁰⁴ Buhârî, “Hars ve'l-müzârat”, 20 (No. 2348).

1.1.11. Tefa'ul (تَفَعُّلٌ) Bâbıyla Aynı Anlamı Vermesi

Bazı nahivciler bu bâbın tefa'ul bâbından gelen bir fiille aynı anlamı verebileceğini söylemişlerdir.¹⁰⁵ Birçok âyette, *اِسْتَنْجَرَ / تَنَجَّرَ* (kesin olarak bilmek, emin olmak), *اِسْتَمْتَعَ / تَمَتَّعَ* (yerine getirmeye çalışmak), *اِسْتَمْتَعَ / تَمَتَّعَ* (faydalanmak, keyfini çıkarmak) gibi birçok fiil tefa'ul bâbıyla aynı anlamda zikredilmiştir. Bu tür fiiller lâzımdır. Radî el-Esterâbâdî, bu fiilleri isâbe ve itikât çerçevesinde değerlendirmiştir. Örneğin, *اِسْتَكْبَرَ* fiiline kibirlendi anlamına gelen *تَكَبَّرَ* değil, “kendisinin büyük olduğuna inandı” anlamını vermiştir.¹⁰⁶

Genellikle tefa'ul (تَفَعُّلٌ) babının bir özelliği olan tekellüf anlamı (yapmacık davranma, kendinde olmayı varmış gibi gösterme) bazen bu bâbdan gelen bazı fiillerde de mevcuttur.¹⁰⁷ Buna *اِسْتَجْرَأَ / تَجَرَّأَ* yiğitlendi, *اِسْتَكْبَرَ / تَكَبَّرَ* kibirlendi¹⁰⁸ fiillerini örnek gösterilebilir. Şahîh-i Buḥârî'de bu anlamda *اِسْتَمْتَعْتَ* sarılmak, tutunmak¹⁰⁹ anlamındaki *اِسْتَمْتَعْتَ* ile *اِسْتَمْتَعْتَ* faydalanmak¹¹⁰ anlamındaki *اِسْتَمْتَعْتَ* ile *اِسْتَمْتَعْتَ* fiili, hakkını tam olarak vermek, tamamını teslim almak¹¹¹ anlamındaki *اِسْتَمْتَعْتَ* ile, gölgelenmek¹¹² anlamındaki *اِسْتَمْتَعْتَ* ile, *اِسْتَمْتَعْتَ* fiili, çevrilmek, dönüşmek¹¹³ anlamındaki *اِسْتَمْتَعْتَ* ile, *اِسْتَمْتَعْتَ* fiili aydınlanmak¹¹⁴ anlamındaki *اِسْتَمْتَعْتَ* ile aynı anlamda kullanılan fiillerdir.

Şahîh-i Buḥârî'de birçok yerde geçen *اِسْتَأْخَرَ* fiili, gecikmek, gerilemek, geri çekilmek anlamlarına gelen *اِسْتَأْخَرَ* fiiliyle aynı anlamda kullanılan diğer bir fiildir. Örnek olarak şu hadis metni gösterilebilir:

"كان إذا سُئِلَ عن صلاة الخوف قال: يَتَّقِمُ الإمام وطائفة من الناس، فيصلي بهم الإمام ركعة وتكون طائفة منهم بينهم وبين العدو لم يصلوا فإذا صلى الذين معه ركعة استأخروا مكان الذين لم يصلوا...."

“(Hz. Peygamber’e) korku namazı hakkında sorulduğunda şöyle buyurdu: İmam ve bir grup insan öne geçer ve imam onlara bir rekât kıldırır. Onlardan henüz namaz kılmamış bir grup namaz kılanlarla düşman arasında durur. İmamla beraber bir rekât kılan grup henüz namaz kılmayanların yerine geriye çekilirler...”¹¹⁶

Görüldüğü üzere bu bâbtan gelen *اِسْتَأْخَرَ* fiili, tefa'ul (تَفَعُّلٌ) bâbından *اِسْتَأْخَرَ* fiiliyle aynı anlamı vermektedir. Bu durum hem dilde farklı bâblardan benzer manaya gelen fiiller türetmeye güzel bir örnek oluşturmakta hem de bâbın ne kadar zengin olduğuna işaret etmektedir.

¹⁰⁵ Sîbevehi, *el-Kitâb*, 4/70; İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 468; İbn Yaîş, *Şerhu'l-mulâki fi't-tasrif*, 83; İbn Usfûr, *el-Mümti'u fi't-tasrif*, 195.

¹⁰⁶ Radiyüddin Esterâbâdî, *Şerhu's-şâfiye*, 1/106.

¹⁰⁷ İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 467; İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, 4/441; Haşim Taha Şellaş, *Ezvânü'l-fil ve me'ânîhe*, 107.

¹⁰⁸ Nisa 4/172; Mâide 5/82; A'râf 7/206; Enbiya 21/19; Mümin 40/60.

¹⁰⁹ Buhârî, “Şurût”, 15 (No. 2732); “Cihâd ve's-seyr”, 49 (No. 2861), 85 (No. 2911); “Ta'bîr”, 23 (No. 7014).

¹¹⁰ Buhârî, “Lukâta”, 1 (No. 2426); “Lukâta”, 10 (No. 2437); “Nikah”, 31 (No. 5118); “Nikah”, 79 (No. 5184).

¹¹¹ Buhârî, “Buyû”, 51 (No. 2126); “Buyû”, 54 (No. 2132,2136); “İstikrâz ve edâu'd-duyûn”, 18 (No. 2405).

¹¹² Buhârî, “Cihâd ve's-seyr”, 71 (No. 2890), 84 (No. 2910); “, İmân ve'n-nuzûr”, 31 (No. 6704).

¹¹³ Buhârî, “Fezâilü ashâbi'n-nebi”, 5 (No. 3664); “Fezâilü ashâbi'n-nebi”, 6 (No. 3682); “Ta'bîr”, 29 (No. 7021).

¹¹⁴ Buhârî, “Menâkib”, 23 (No. 3556); “Tefsîr”, 18 (No. 4677).

¹¹⁵ Buhârî, “Ezan”, 47 (No. 683); “Sehv”, 8 (No. 1233). “Ehâdisü'l-enbiya”, 19 (No. 3389);

¹¹⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 44 (No. 4535).

1.1.12. Türemiş Olduğu Yalın Fiilin Manasını Taşması

Sülâsî fiiller bazen istif'âl bâbına nakledilseler de manası değişmeyip türemiş olduğu yalın (mücerred) fiilin manasıyla aynı kalabilmektedir. Birçok dilci, *عَلَا/اسْتَعْلَى غَيِّ/اسْتَعْنَى، قَرَّ/اسْتَقَرَّ، يُقَطِّرُ* gibi istif'âl bâbından olan fiillerin yalın haliyle aynı anlamda olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁷ Şairlerin de bu bâbdan bazı fiilleri sülâsisiyle aynı anlamda kullandığını görüyoruz. Örneğin, Câhiliye şairi Tarafe b. el-'Abd (ö. 564), bir şiirinde *اسْتَوْدَع* fiilini ise *عَدَّ* anlamında kullanmıştır:

فلا زال غيِّتٌ من ربيعٍ وصيفٍ   على دارها حيثُ استقرَّت له رَجَلٌ¹¹⁸

“Bahar ve yaz yağmurları hâlâ devam ediyor. Yerleştiği yurdunun üstünde gök gürlütüsü var.”

وأصفر مضمبوخ نظرْتُ حَوَارُهُ   على النار، واستودعته كَفَّ مُجِيدٍ¹¹⁹

“Nice sarı okun ateş üzerinde kararmış şekline baktım ve onları cimrinin avucuna bıraktım.”

Kur'an'da birçok yerde istif'âl bâbından gelen fiillerin mücerrediyile aynı anlamda olduğuna dair örnekler vardır: Yûsuf sûresi 80 ve 110. âyetlerde, *اسْتَبْسَنَ/يَبْسَنُ* anlamında, *اسْتَهْزَأَ* fiili birçok âyette *هَزَأَ* anlamında kullanılmıştır.¹²⁰ Ne var ki bazı tefsirci ve dilciler, “Yapıdaki ziyade manada da ziyadeyi gösterir.” kuralına istinâden istif'âl bâbının mücerred mana ifade etmesini kabul etmemişler. Bu gibi yerlerde istif'âl bâbının mübâlaga ifade ettiğini belirtmişlerdir.¹²¹ Şevkânî, Zemahşerî ve Alûsî, *اسْتَعَجَبَ، اسْتَقَرَّ، اسْتَعْنَفَ* gibi fiillerdeki ziyadeyi mübâlaga yorumlamışlardır.¹²²

Buhârî'nin Sahîh'inde istif'âl bâbından gelen birçok fiilin sülâsî mücerrediyile aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz. Bundan da anlıyoruz ki kelime çeşitliliğini artırmak için mücerrediyile aynı anlama gelen istif'âl bâbından fiiller türetilmiştir. Bu eserde geçen *اسْتَنْشَرُ/نَشَرَ، اسْتَدَارَ/دَارَ، اسْتَنْشَرُ/نَشَرَ، اسْتَهْزَأَ/هَزَأَ، اسْتَجَنَحَ/جَنَحَ، اسْتَعْلَنَ/عَلَنَ، اسْتَبْسَنَ/يَبْسَنَ* fiilleri yanlarında verilmiş sülâsî mücerredleriyle aynı anlamda kullanılan fiillerdir. Şahîh-i Buhârî'de sülâsî mücerrediyile aynı anlamda kullanılan diğer fiiller ise şunlardır:

Tablo 3

Sülâsî Mücerrediyile Aynı Anlamda Kullanılan İstif'âl Bâbından Fiiller

No	Sülâsî fiil	İstif'âl bâbı	Manası
1	حيي	استحي	Utandı, çekindi ¹²³

¹¹⁷ Bkz. Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/70; İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 468; İbn Yaîs, *Şerhu'l-mulûki fi't-tasrif*, 83; İbn Usfûr, *el-Mümtü'u fi't-tasrif*, 195; Zemahşerî, *Mufasssal fi İlmî'l-luga*, thk. Fahr Sâlih Kadâre, (Amman: Dâru Ammâr, 2003), 285.

¹¹⁸ Tarafe b. Abd, *Dîvan*, 98.

¹¹⁹ Tarafe b. Abd, *Dîvan*, 10. Beyit, 153.

¹²⁰ Bakara 2/15; Nisa 4/140; Hicr 15/11; Zuhuf 43/7.

¹²¹ Bk. Neseфі, *Tefsiru Neseфі*, 1/6, Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 1/39, Râdiyüddin Esterâbâdî, *Şerhu'r-râdiyyi ale's-şâfiye*, 1/111.

¹²² Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, (Beirut: Alemü'l-Kütüb, t.y.), 4/389, Alûsî, *Râhu'l-me'ânî*, 29/155, (Beirut, Dâru'l-Fikr, 1978); Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Beirut: Dâru'l-Mâ'rife, ty.), 1/249.

¹²³ Buhârî, “İlim”, 8 (No. 66); “İlim”, 50 (No. 130); “Megâzî”, 38 (No. 4214); “Nikah”, 107 (No. 5224).

2	يَقُطُّ	استيقظ	Uyandı ¹²⁴
3	بشر	استبسر	Sevindi ¹²⁵
4	نشق	استشق	Burnuna su çekti ¹²⁶
5	نكر	استنكر	Yadırgadı ¹²⁷
6	يقن	استيقن	Kesin olarak bildi ¹²⁸
7	لبث	استلبث	Oyalandı, gecikti ¹²⁹
8	مسك	استمسك	Sarıldı, tutundu ¹³⁰
9	فاد	استفاد	Mal elde etti ¹³¹
10	بان	استبان	Açık, seçik, görünür oldu ¹³²
11	رقى	استرقى	Şifa amacıyla okudu ¹³³
12	فاض	استفاض	Dolup taşıtı ¹³⁴
13	عجل	استعجل	Acele etti ¹³⁵
14	يسر	استيسر	Kolay oldu ¹³⁶
15	أنس	استأنس	İçten, samimi oldu ¹³⁷

¹²⁴ Buhârî, "İlim", 40 (No. 115); "Mevâkîtü's-salat", 24 (No. 570); "Amel fi's-salât", 21 (No. 1198); "Cihâd ve's-seyr", 8 (No. 2800).

¹²⁵ Buhârî, "İlim", 49 (No. 128); "Tefsir", 18 (No. 4677); "Tevhid", 37 (No. 7517).

¹²⁶ Buhârî, "Vudû", 24 (No. 159); "Vudû", 28 (No. 164); "Vudû", 41 (No. 191).

¹²⁷ Buhârî, "Cuma", 14 (No. 901); "Şehedât", 15 (No. 2661); "Megâzî", 38 (No. 4240).

¹²⁸ Buhârî, "Şehedât", 15 (No. 2661); "Ehâdîsü'l-enbiya", 19 (No. 3389); "Tefsir", 6 (No. 4695).

¹²⁹ Buhârî, "Şehedât", 2 (No. 2637); "İ'tisâm bi'l-kitab ve's-sünnet", 28 (No. 7369).

¹³⁰ Buhârî, "Şurût", 15 (No. 2732); "Cihâd ve's-seyr", 49 (No. 2861); "Ta'bîr", 23 (No. 7014).

¹³¹ Buhârî, "Vesâye", 22 (No. 2764).

¹³² Buhârî, "Ezan", 15 (No. 626); "Savm", 16 (No. 1916); "Talâk", 11 (No. 5269).

¹³³ Buhârî, "Tıp", 17 (No. 5705); "Tıp", 35 (No. 5738,5739).

¹³⁴ Buhârî, "Cizye ve'l-muvâdia", 15 (No. 3176).

¹³⁵ Buhârî, "Megâzî", 38 (No. 4202); "Tefsir", 4 (No. 4785).

¹³⁶ Buhârî, "Zekât", 37 (No. 1453).

¹³⁷ Buhârî, "Mezâlim", 25 (No. 2468).

16	جَح	استجَح	Eğildi, meyletti ¹³⁸
17	هَزَأَ	استهزَأَ	Alay etti ¹³⁹
18	دَار	استدار	Döndü, döndürdü ¹⁴⁰
19	نَثَرَ	استنثر	Sümkürdü ¹⁴¹
20	يَسَّ	استيأس	Ümidini kesti ¹⁴²
21	وَدَعَ	استودع	Emanet etti ¹⁴³
22	كَفَأَ	استكفى	Ters çevirdi ¹⁴⁴

Öte yandan Araplar arasında bazen fiilin mücerredî yerine istif'âl bâbından bir fiilin yaygın kullanımı söz konusu olabilmektedir. Bu duruma nahiv dilinde *الْمَجْرَدُ بِصِيغَةِ اسْتِيفَاعٍ* (istif'âl bâbı sebebiyle yalın fiile ihtiyaç duyulmaması) denilir. *اسْتَطَاعَ، اسْتَحْيَى، اسْتَأْذَرَ، اسْتَبَدَلَ، اسْتَعْبَرَ، اسْتَنْكَفَ* bu tür fiillerdendir. Şahîh-i Buhârî'de geçen *اسْتَعْفَ، اسْتِيَأَسَ، اسْتَحْيَى، اسْتَحْوَذَ، اسْتَقَرَّ، اسْتَحْسَرَ، اسْتَنْقَبَ، اسْتَهْدَأَ* fiillerinin sülâsî mücerredlerinin değil de istif'âlden gelen bu formlarının meşhur olduğu söylenebilir.

Daha önce de bahsedildiği gibi bazı dil âlimleri bu fiilleri mübâlaga anlamında değerlendirmektedir. Ancak Buhârî hadislerinde geçen bu fiillerin bağlamları incelendiğinde mübâlaga anlamında değil, bilakis sülâsî mücerred fiili ile aynı anlamda olduğu görülür. Dolayısıyla istif'âl bâbından kullanımlarının daha meşhur olduğu görüşü akla gelmektedir. Örneğin aşağıdaki hadis metninde *اسْتَعْفَ* fiiline mübâlaga değil talep anlamı daha uygun düşmektedir:

“وَحَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ عَنَى، وَمَنْ يَسْتَعْفِفُ يُعْفَهُ اللَّهُ”

“Sadakanın en faziletlisi ihtiyaç fazlasından verebilmektir. Kim iffetli olmayı isterse Allah onu iffetli kılar.”¹⁴⁵

¹³⁸ Buhârî, “Bed'i'l-halk”, 11 (No. 3280).

¹³⁹ Buhârî, “İcâre”, 12 (No. 2272).

¹⁴⁰ Buhârî, “Bed'i'l-halk”, 2 (No. 3197); “Tefsir”, 16 (No. 4490); “Ahbâru'l-Âhad”, 1 (No. 7251).

¹⁴¹ Buhârî, “Vudû”, 28 (No. 164); “Vudû”, 38 (No. 185); “Vudû”, 42 (No. 192).

¹⁴² Buhârî, “Ehâdisü'l-enbiya”, 19 (No. 3389); “Tefsir”, 6 (No. 4695).

¹⁴³ Buhârî, “Farzu'l-hamse”, 13 (No. 3129).

¹⁴⁴ Buhârî, “Şurû't”, 8 (No. 2723).

¹⁴⁵ Buhârî, “Zekât”, 18 (No. 1427).

1.1.13. Gidermek, Ortadan Kaldırmak (Selb ve İzâle)

Selb ve İzâle (السلب والازالة), gidermek, ortadan kaldırmak, soymak, sıyırmak anlamına gelir. İstif'âl bâbı bazen selb ve İzâleyle delalet edebilir. Örneğin; engel, zorluk anlamına gelen عَقَبَةٌ kelimesi bu bâbtan bir fiile dönüştürüldüğünde اسْتَعَبَبْتُهُ “engelini kaldırdım, zorluğunu giderdim” anlamına bürünür. Bu durumda fiilin başındaki اس-ت harfleri başına geldiği fiilin mef'ûl'den kaldırıldığına delalet eder.

İstif'âl bâbı Sahîh'de bu anlamda bir yerde geçer. Sağlam kökü olmak anlamına gelen أَصَلَ kökünden türetilen ve kökünü kurutmak anlamına gelen اسْتَأْصَلَ fiili bu anlamda kullanılmıştır. Hadisin metni şu şekildedir: “رَأَيْتَ إِنْ اسْتَأْصَلْتَ أَمْرَ قَوْمِكَ...”, “Kavminin durumunu mahvetmen konusunda ne dersin?” Zira bu kökten türetilen ve kökünü sağlama anlamına gelen diğer bir fiil de أَصَلَ dir. Bu fiil atasözlerinde de bu anlamda kullanılmıştır: اسْتَأْصَلَهُ ve اسْتَأْصَلَ شَأْفَتَهُ. Bu fiil atasözlerinde de bu anlamda kullanılmıştır: اسْتَأْصَلَ اللهُ خَضِرَاءَهُمْ “Allah köklerini kuruttu” şeklinde kullanımlar mevcuttur. Örnekte görüldüğü üzere bu anlam istif'âl bâbında mevcuttur.

1.1.14. Abartı

“Yapıdaki ziyade manadaki ziyadeyi gerektirir” görüşünde olan bazı dil âlimleri istif'âl bâbından gelen bazı fiillerin mübâlağa ifade ettiğini söylemişlerdir. Örneğin, Zemaşerî, اسْتَعَفَّ fiilinin mübâlağa ifade ettiğini söyler. Ona göre اسْتَعَفَّ fiili عَفَّ'den daha mübâlağalıdır. بَانَ/اسْتَبَانَ fiili de böyledir. Zemaşerî, Yusuf sûresi 80. âyette geçen اسْتَبَانُوا fiilini de mübâlağa olarak değerlendirmiştir. Âlûsî de mücadele sûresi 19. âyette geçen اسْتَحْوَذَ fiilinde mübâlağa anlamının bulunduğu ifade eder. Aynı şekilde Radî gibi bazı âlimler اسْتَهْزَأَ، اسْتَيْقَنَ، اسْتَحْسَرَ، اسْتَقَرَّ، اسْتَعْصَمَ gibi fiillerin geçtiği âyetleri mübâlağa olarak tefsir etmişlerdir.

Gecenin karanlığı şiddetlendiğinde اسْتَحْلَسَ اللَّيْلُ بِالظَّلامِ gece zifiri karanlık oldu, birinin şaşkınlığı arttığında اسْتَعْجَبَ فَلَانَ falan çok şaşırıldı denilir. Bu yönüyle istif'âl bâbı mübâlağa ifade eder. Bu anlamda Sahîh-i Buhârî'de bir hadiste اسْتَحْرَزَ الْقَتْلَ cümlesinde savaş (ölüm) çok şiddetlendi şeklinde geçmektedir. Bir yerde de olsa bu bâb mübâlağa anlamında kullanılmıştır.

1.1.15. Tef'îl Bâbıyla Aynı Anlamı İfade Etmesi

اسْتَعْمَلَ fiilinin yaygın manası kullanmak olduğu halde Buhârî hadislerinde bu fiil عَمَلَ görevlendirmek, görevli olarak atamak¹⁴⁶ anlamında dört yerde kullanılmıştır. Örneğin, bu fiil *sahîh-i Buhârî*'de bir hadiste şöyle geçer:

”اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتُعْمِلَ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيْبَةٌ“

“(Başımıza) kafası kuru üzüm tanesi gibi olan bir Habeşli bile görevlendirilse dinleyin ve itaat edin.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ Buhârî, “Zekât”, 67 (No. 1500); “Vekâle”, 3 (No. 2302); “Menâkibu'l-ensar”, 8 (No. 3792).

¹⁴⁷ Buhârî, “Ezan”, 54 (No. 693).

148¹⁴⁸ استنبر temizlemek, kurtarmak anlamına gelen بَرَّ ile 149¹⁴⁹ استوصى tavsiye etmek anlamına gelen وَصَّى ile kısaltmak anlamında¹⁵⁰ استقصَرَ fiili anlamında bu eserde kullanılan diğer fiillerdir. İstif'âl bâbı bu manasıyla tef'îl bâbı gibi geçişlilik (tâ'diye) özelliğine sahiptir.

Şahîh-i Buhârî adlı eserde bu klasik manalar yanında aşağıdaki muhtemel farklı manalarda da kullanıldığı görülmektedir.

1.1.16. Devam Etmek

Devam etmek anlamına gelen istimrâr (الاستمرار), istif'âlin diğer olası anlamlarından biridir. Bu anlamda iki yerde geçer. ذكر kökünden türetilen ve okumaya devam etmek anlamına gelen 151¹⁵¹ استنكر fiili bu anlamda kullanılmıştır. Bu fiilin hatırlamak, aklına gelmek anlamı daha yaygın olduğu halde burada okumaya devam etmek anlamında zikredilmiştir. Hadisin metni şu şekildedir:

"...فاستذكروا القرآن فإنه أشد نقصاً من صدور الرجال من النعم"

"Kur'ân okumaya devam edin. Çünkü o, kişilerin hafızalarından develerden daha hızlı kaçar."

Bu hadisin şerhlerinde فاستذكروا fiili تلاوته على واطنوا okumaya devam edin şeklinde açıklanmıştır.¹⁵² Hadisin bağlamından da bu fiile verilecek en güzel mananın bu olduğu görülecektir.

1.1.17. Çıkarmak

Çıkarmak anlamına gelen istihrâc (الاستخراج), bu bâbın anlamlarından bir diğeridir.¹⁵³ استنبط 153¹⁵³ denildiğinde çabalayarak bir şey çıkardı anlamına gelir. Nitekim bu fiil hüküm çıkarmak anlamında bir fıkıh terimi olarak da kullanılmaktadır.¹⁵⁴ Kalem sûresi 17. âyette geçen يستننون fiili de bu anlamdadır.¹⁵⁵ Yani استنتى fiili genel bir hüküm veya kuraldan onu çıkarmak demektir.¹⁵⁶ Bu fiil Sahih-i Buhârî'de bu anlamda birkaç yerde geçmektedir.¹⁵⁷

لا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَكُونَ أَوْلَىٰ مَنْ يُغَيِّقُ فَإِذَا
مُوسَىٰ بَاطِئًا بِجَانِبِ الْعَرْشِ، فَلَا أَدْرِي أَكَانَ فِيمَنْ صَعِقَ فَافَاقَ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنْ
انْتَنَىٰ اللَّهُ..

"Beni Musa'ya tercih etmeyin, çünkü kıyamet günü insanlar şaşkına dönecekler ve ilk kendine gelen ben olacağım. O sırada Musa'yı tahtın yanında oturuyor bulurum. Onun, benden önce şok olup ayılmışlardan mı ya da Allah'ın hariç tuttuğu kişilerden miydi bilmiyorum."

¹⁴⁸ Buhârî, "İman", 39 (No. 52).

¹⁴⁹ Buhârî, "Cenâiz", 77 (No. 1351); "Nikâh", 80 (No. 5186).

¹⁵⁰ Buhârî, "Hac", 42 (No. 1585).

¹⁵¹ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 23 (No. 5032); "Deavât", 6 (No. 6311).

¹⁵² Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sârî mukaddimetü fethu'l-bârî*, thk. Abdülkâdir Şeybe el-Hamd, (Sâhibi's-Sümüvvi'l-Melîkî'l-Emîr Sultan b. Abdülaziz, Riyad 2001), 711.

¹⁵³ Sâm Ammâr, "Sîgatü'l-istif'âl fi'l-lugati'l-Arabiyye", 87.

¹⁵⁴ Meâcimü't-türâsiyye, "استنبط", (2 Ağustos 2023).

¹⁵⁵ Sâm Ammâr, "Sîgatü'l-istif'âl fi'l-lugati'l-Arabiyye", 86.

¹⁵⁶ İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemu'l-vasf*, 134.

¹⁵⁷ Buhârî, "Hars ve müzâra'a", 19 (No. 2346); "Husûmât", 1 (No. 2411); *Tevhid*, 31 (No. 7469, 7472).

1.1.18. Seçmek, Yeğlemek

Seçmek, yeğlemek anlamına gelen tehayyür (التحير), bazen İstif'âl bâbının bir anlamı olarak karşımıza çıkar.¹⁵⁸ Bu anlamda en fazla karşımıza çıkan fiil tercih etmek, yeğlemek anlamındaki اسْتَحَبَّ fiilidir. Bu fiil âyetlerde de bu anlamda kullanılmıştır.¹⁵⁹ اسْتَحَبَّ فُلَانٌ denildiğinde falan kimse iş için gençleri seçti denilir. Sahih-i Buhârî'de bu anlamda tercih etmek¹⁶⁰ anlamında اسْتَحَبَّ عَلَى kendine ayırmak anlamında¹⁶¹ اسْتَأْتَرَّ fiillerine rastlanmaktadır.

1.1.19. Bakmak

Bakmak, bakışlarını çevirmek anlamına gelen ibsâr (الإبصار), Şahîh-i Buhârî'de İstif'âl bâbının anlamlarından biri olarak kullanılır.¹⁶² Bakışlarını çevirmek, dikkatle bakmak¹⁶³ anlamına gelen اسْتَشْرَفَ fiili üç yerde bu anlamda geçer. Geçen bir hadisin metni şöyledir:

جاء أهل نَجْرَانَ إلى النبي فقالوا ابْعَثْ لَنَا رَجُلًا آمِنًا. فقال لأَبِئِثْنِ الْيَمِمْ رَجُلًا آمِنًا
حَقَّ آمِينَ فاسْتَشْرَفَ لَهُ النَّاسُ فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ.

"Necranlılar Peygamberimiz'e gelerek, "Bize dürüst bir adam gönder" dediler. Dedi ki: "Size dürüst, doğru ve güvenilir bir adam göndereceğim." İnsanlar bakışlarını ona doğru çevirdiler, o da Ebu Ubeyde İbn el-Cerrah'ı gönderdi.

Sözlüklerde bu fiil إليه ينظر بصره şeklinde açıklanmıştır.¹⁶⁵ Örneğin, Lisânü'l-'Arab'da bu fiilin anlamı, "güneşten dolayı daha net görmek için elini kaşının üzerine koymak" olarak verilmiş ve İbn Mutayr'ın şu şiiri şâhit olarak gösterilmiştir¹⁶⁶:

فِيَا عَجَبًا لِلنَّاسِ يَسْتَشْرَفُونَ نِي
كَأَنَّ لَمْ يَرَوْا بَعْدِي مُجَبَّأً وَلَا قَبْلِي

"Bana dikkatle bakan insanlara şaşılır. Sanki benden önce ve sonra hiç seven birini görmemişler."

Buhârî şerhlerinde bu fiil istediği şeyi elde etmek üzere çevresine dikkatlice bakmak anlamında şerh edilmiştir. Kâb b. Zuheyr'in Dîvân'ında da bu anlamda kullanılmıştır:

تَسْتَشْرَفُ الْأَشْبَاحَ وَهِيَ مُشِيخَةٌ
بِنَصِيرَةٍ وَحَشِيئَةِ الْإِنْسَانِ

"Uzaktaki silüete insanın vahşiliğiyle basiretle başını kaldırıp dikkatlice bakıyor"¹⁶⁷

Sonuç

Üç ziyâdeli bâblar arasında en yaygın kullanıma sahip olan İstif'âl bâbı, farklı manaları içinde barındırması ve birçok bâbla eşdeğer anlamlarının bulunması bakımından zengin bir fiil veznidir. Araştırma sonucunda diğer bâblarda bulunan birçok özelliği içinde barındırdığı, dilciler arasında sayı bakımından ittifak olmamakla beraber manalarının sadece klasik gramer

¹⁵⁸ Sâm Ammâr, "Sîgatü'l-istif'âl fi'l-lugati'l-'Arabiyye", 94.

¹⁵⁹ Tevbe 9/23.

¹⁶⁰ Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 13 (No. 547).

¹⁶¹ Buhârî, "Vudû", 20 (No. 3094); "Menâkibu'l-ensâr", 32 (No. 3860).

¹⁶² Sâm Ammâr, "Sîgatü'l-istif'âl fi'l-lugati'l-'Arabiyye", 97.

¹⁶³ el-Meâcimü't-türâsiyye, "استشرف" (2 Ağustos 2023).

¹⁶⁴ Buhârî, "Megâzî", 72 (No. 4381); "Fiten", 9 (No. 7081). "Ahbâru'l-âhâd", 1 (No. 7254).

¹⁶⁵ Mu'cemü'l-vasîf, 526.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 2242.

¹⁶⁷ Kâb b. Zuheyr, Dîvan, şrh. Müfit Kumeyha, 16. Beyit, 159.

kitaplarında belirtilenlerle sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim bu bâba yüklenen anlam Sîbeveyh'e göre yedi iken, İbn Mâlik'e göre onbir, Ebû Hayyân'a göre ise on ikidir. Günümüzde ise Sâmmâm gibi bu sayıyı elli sekizlere çıkarırlar bile vardır. Şaḥîḥ-i Buḥârî'yi esas alarak yaptığım bu çalışmada ise bu bâbın verdiği anlamların sayısı on sekizdir.

Bu çalışma sonucunda İstif'âl bâbının talep (istemek), vicdân (bulmak), ittihâz (edinmek), itikât (inanmak), ta'diye (geçişlilik), ihtisârü'l-hikâye (kısaca anlatmak), i'tikât (inanmak), selb ve izâle gibi anlamlarda kullanıldığı, lafız ve anlam genişliği ve çeşitliliği sağlamada sülâsi mücerred, if'âl, tef'îl, ifti'âl, tefe'ul gibi bâblarla eşanamlı kullanımlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu da göstermektedir ki istif'âl bâbı, geçişlilik, geçişsizlik, dönüşlülük, mübâlağa, kesret, isimden fiil yapma, izâle, kısaca ifade etme gibi diğer bâblarda münferit bulunan birçok özelliği genel olarak kendi içinde barındıran bir bâb olduğu izlenimini vermektedir.

Âyet, şiir ve hadis metinlerinde de görüldüğü üzere bu bâbın en bariz ve yaygın anlamı taleptir. Bunun yanında Buḥârî hadislerinde sülâsi mücerred ve if'âl bâbıyla aynı anlamda yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan bu eserde klasik nahiv eserlerinde pek vurgulanmayan istimrâr (devam etmek), istihrâc (çıkarmak), tehayyür (seçmek) ve İbsâr (bakmak) gibi muhtemel manalar da taşıdığı saptanmıştır. Bu gibi manaların ortaya çıkarılabilmesi için Kur'ân âyetleri, Arap şiiri ve hadisler üzerinde daha fazla çalışmanın yapılması gerektiği anlaşılmıştır. İstif'âl bâbından gelen bir fiilin aynı cümlede bazen yukardaki anlamlarından birkaçını beraber ifade ettiği de görülmüştür.

Bu bâbın verdiği anlamlardan sülâsi mücerred ile müvâfakatı, mübâlağa, isâbe gibi anlamları tespit etmede dil âlimleri arasında farklı değerlendirmeler yapıldığı müşahede edilmiştir. Sülâsi mücerred ile aynı anlamı vermesi konusunda Şevkânî, Zemahşerî, Âlûsî gibi âlimler bu anlamı mübâlağaya yorumlamışlardır. Bu bâbın تَفَعَّلَ bâbıyla anlamca eşdeğer olduğu yerlerde Radî el-Esterâbâdî ise bu anlamı isâbe olarak değerlendirmiştir. Sülâsi mücerred ile aynı anlamı vermesi yaygın olduğu halde bazı fiillerde İstif'âl'in sülâsi mücerredinden daha meşhur olduğu kullanımları da vardır.

Kaynakça | References

- Ahmet Muhtar Ömer. *Mu'cemu'l-lugati'l-mu'âsıra*. Hasade mad. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şehabeddin Mahmud. *Rûhu'l-meânî*. tsh. Ali Abdülbârî Atiyye. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- 'İlmiyye,1994.
- Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer. *Hedyü's-sârî mukaddimetü fethu'l-bârî*. thk. Abdülkâdir Şeybe el-Hamd. Sâhibi's-Sümüvvi'l-Melîki'l-Emîr Sultan b. Abdülaziz, Riyad 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 2002.
- Bursevî, İsmail Hakki. *Rûhu'l-beyân*, y.y: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdurrahman. *el-Miftâh fi 'ilmi's-sarf*. thk. Ali Tevfik el-Hamd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yusuf Ali b. Yusuf. *el-Bahru'l- muhit fi't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yusuf Ali b. Yusuf. *İrtisâfî'd-darb min lisâni'l-'Arab*. Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1998.
- Emîl Bedî Yakup. *Mevsûâtü ulûmu'l-lugati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1971.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'ş-şâfiyye*. thk. Muhammed Nûru'l-Hasan ve diğeri. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1982.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-münîr*. Hasade mad. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1977.
- Hadîce el-Hadîsî. *Ebniyetü's-sarf fi Kitâbi Sibeveyhi*. Bağdat: Mektebetü'n-Nahde, 1965.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrir ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru Sahnûn, ts.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak Gâlip b. Abdurrahman. *el-Muharraru'l- vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali Neccar. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1994.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Edebu'l-kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâlî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Mâlik, Cemâlüddin Muhammed b. Abdullah et-Tâî. *Şerhu't-teshil*. thk. Abdurrahman es-Seyyid. Kahire: Dâru Hicr, 1990.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânü'l-'Arab*, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.
- İbn Uşûr, Ali b. Mü'min b. Muhammed el-Hadramî. *el-Mümti'u fi't-tasrif*. thk. Fahrüddin Kubâve. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1987.
- İbn Yaîş, Muvaffaküddîn Yaîş b. Alî. *Şerhu'l-mulâki fi't-tasrif*. thk. Fahrüddin Kubâve. Halep: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1973.
- İbn Yaîş, Muvaffaküddîn Yaîş b. Alî. *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemaşerî*. thk. Emîl Bedî Yakub. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbrahim Mustafa ve Diğeri. *Mu'cemu'l-vasit*. Kahire: Dâru'd-Dâvet, 1972.
- Kâb b. Zuheyr. *Dîvan*. şrh. Müfid Kumeyha. Riyad: Dâru'ş-Şevvâf, 1989.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karslı, İlyas. *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2017.
- Maksudoğlu, Mehmet. *Arapça Dilbilgisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat: 2014.
- Meâcimü't-türâsiyye*. 02 Ağustos 2023. <https://lexicon.alsharekh.org>

- Meydânî, Ebû'l-Fazl Ahmet b. Muhammed b. Ahmet b. İbrahim. *Mecme'u'l-emsâl*. thk. M. Muhyiddin Abdulhamid. Kahire: Dâru's-Sünnetü'l-Muhammediye, 1955.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Nabiga ez-Zübyânî, Ebû Ümâme Ziyad b. Muâviye b. Dabâb. *Dîvan*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-me'ârif, 1119.
- Râcîhî, Abduh Ali İbrahim. *et-Tatbîku's-sarfi*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2004.
- Râzî, Fahrreddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sâm Ammâr. "Sîgatü'l-istif'âl fi'l-lugati'l-'Arabiyye". *et-Ta'rib*. 49 (December 2015), 69-108.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselam Harun. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1988.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. *Hem'u'l-hevâmi'*, thk. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.
- Şellaş, Hâşim Tâhâ. *Evvânü'l-fîl ve me'ânihe*. Necefü'l-Eşrâf: Matba'atü'l-Edeb, 1971.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Tarafe b. el-'Abd. *Dîvan*. thk. Dürriyetü'l-Hatîp ve Lütfi es-Sakkâl. Beyrut: Müessesetü'l-'Arabiyye, 2000.
- Yıldırım, Kadri. "Sülasî Mücerred Fiillerin Mezîd Olmakla Kazandıkları Yeni Anlamlar". *Dicle İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Diyarbakır 2000), 209-248.
- Zebîdî, Zeynuddin Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ahmet. *Muhtasarı Tecrid-i şarih*. Çev. Abdullah Feyzi Kocaer. İstanbul: Hüner Yayınları, 2004.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Mârif, 2009.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *Mufassal fi 'ilmi'l-luga*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Amman: Dâru Ammâr, 2003.